

УДК 316.2

Ляпіна Л. А.

кандидат політичних наук, доцент

декан факультету соціології

Чорноморський державний університет імені Петра Могили

вул. 68 Десантників, кв. 10, м. Миколаїв, 54003, Україна

тел.: 0664514914

e-mail: mdgu_sociologia@mail.ru

МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМ ЯК ВИЗНАННЯ: СОЦІОЛОГІЧНА КОНЦЕПЦІЯ ЧАРЛЬЗА ТЕЙЛОРА

У статті наведений аналіз соціологічної концепції компромісного мультикультуралізму канадського соціального теоретика Чарльза Тейлора. Дана концепція базується на визнанні. Дослідник поєднує поняття «визнання» з поняттям «мультикультуралізм» на тій підставі, що визнання самотутніх культурних особливостей різних людей можливе лише в суспільствах, які культивують полікультурні цінності. Він вважає «визнання» новою людською потребою і допускає, що всі члени сучасних суспільств очікують визнання. У статті розкриваються особливості розуміння концепції компромісного мультикультуралізму також крізь призму ідей автономії, ідентичності та культури, що стали фундаментальними потребами сучасного демократичного суспільства.

Ключові слова: мультикультуралізм, культура, автономія, визнання, політика визнання, ідентичність.

Однією з головних тенденцій розвитку сучасної цивілізації стало визнання її культурного різноманіття, розуміння необхідності діалогу різних культур і світоглядів. Глобальний світ, який опинився перед обличчям принципово нових викликів і не має адекватної системи управління, все глибше занурюється в ситуацію, коли наростають суперечності та невизначеність. У центр наукової та суспільної уваги все частіше потрапляють питання адаптації, акультурації, інтеграції — з одного боку, і диференціації, етнокультурного розшарування, етнізації соціальних відносин, міжетнічної напруженості — з іншого. У цьому зв'язку перед суспільством постають проблеми культурних відмінностей, сталого розвитку, пошуку компромісу між етнокультурними групами в умовах множинності культур заради збереження цілісності мультикультурних суспільств. Англійський історик А. Тойнбі вважав, що «...в нашому столітті головним у свідомості суспільств є осмислення себе як частини більш широкого універсуму, тоді як особливістю суспільної свідомості минулого століття було намагання вважати себе, своє суспільство замкнутим універсумом» [1, с. 82]. Все це обумовлює необхідність та актуальність наукового дискурсу щодо переосмислення ролі, значення та перспектив мультикультуралізму в контексті глобалізованого світу. Соціологічна рефлексія феномена мультикультуралізму актуалізується необхідністю пошуку нових векторів розвитку сучасного світу в умовах глобалізації, вироблення нових моделей і

концепцій міжетнічного та міжкультурного співжиття, що відповідають імперативам і викликам сучасності.

Реальність формування полікультурного стану суспільства вимагає свого теоретичного осмислення. Відповідно до суспільних змін формуються нові теоретичні концепції, що дозволяють наблизитися до розуміння нової соціальної ситуації. Однією з таких є концепція мультикультуралізму, яка пропонує прийняття нового мультикультурного стану соціуму і теоретично обґрунтовує практику не номінального, а фактичного зрівняння всіх існуючих у суспільстві культур.

Говорячи про сучасне мультикультурне суспільство, необхідно згадати, яким чином воно сформувалося. Класичні суспільства пройшли шлях від держави до нації або від нації до держави. Незважаючи на те, що в країнах третього світу, куди імпортувалися європейські форми державності, процес формування національної самосвідомості ще не завершився, тим не менше, можна з упевненістю сказати, що національна держава виявилася переконливою відповіддю на виклики історії і стали ефективною формою соціальної інтеграції.

Російський дослідник Еміль Паїн вважає, що в процесі розвитку суспільства діє теорія етнополітичного транзиту, суть якої в тому, що всі суспільства у своєму розвитку проходять три стадії: 1) енократичну, в основі якої лежить поглинання або витіснення одного народу іншим; 2) імперську, при якій держава, розширюючись, не претендує на народ, не «з'їдає» його, а влаштовує між підвладними народами кордони, ділить населення на «головний народ» і «другорядні народи»; 3) стадію формування мультикультурного суспільства, де немає «головних» і «неголовних», прийшлих і нових, а все засновано на рівності прав та культур [2, с. 2].

Отже, на початку ХХІ століття елементи мультикультуралізму можна виявити в суспільному житті практично будь-якої багатонаціональної держави, навіть якщо офіційно політика мультикультуралізму в ній не проголошена. Але в кожній державі практика мультикультуралізму має свою специфіку. Як зазначає канадський філософ Чарльз Тейлор, ключовий чинник — те, що ситуації дуже різняться від країни до країни і навіть від міста до міста. Тому не можна говорити про єдину концепцію мультикультуралізму. Мультикультурність постійно провокує нові процеси й пошуки [3].

Пошук власної концепції мультикультуралізму є також актуальним і необхідним для вироблення оптимальної моделі міжетнічної взаємодії, запобігання конфліктогенним ситуаціям у нашій державі. Адже Україна як поліетнічна країна об'єднує в собі традиції багатьох культур, й «у нинішній геополітичній і культурній ситуації (постійні міграції, обмін та суміш націй), у розмаїтті мультикультурального контексту (і української та російської мов, і зв'язку із західною та східною традиціями), у діалозі й у визнанні цієї розмаїтості — полягає майбутнє країни» [3].

У даному контексті представляє інтерес концепція компромісного мультикультуралізму канадського соціального теоретика Чарльза Тейлора.

В той же час аналізу ідей відомого вченого присвячені праці сучасних зарубіжних та вітчизняних дослідників М. Вевйорки, Г. Канарша,

А. Колодій, Л. Коробейникової, Ч. Кукатаса, М. Тлостанової, О. Тонкової, С. Федюніної та ін.

Сам же Чарльз Тейлор досліджував проблеми мультикультуралізму в таких своїх роботах, як «Мультикультуралізм» і «політика визнання», «Джерела: творення новочасної ідентичності», «Етика автентичності» та ін.

Проте, незважаючи на солідну дослідницьку базу творів Чарльза Тейлора, існує неоднозначність розуміння окремих аспектів його мультикультуральних поглядів, тому метою і завданням даної статті є здійснення наукового аналізу мультикультурних ідей Чарльза Тейлора, зокрема його концепції компромісного мультикультуралізму, що базується на визнанні.

Приступаючи до викладу основного матеріалу, варто зацентувати увагу на тому, що початок теорії мультикультуралізму був закладений західною традицією. І одним з найбільш відомих прибічників цієї теорії, який створив для політики «культурного різноманіття» теоретичні підвалини, є комунітарист Чарльз Тейлор, канадський професор філософії та політичних наук. До речі, сам вчений, як зазначає відомий французький дослідник Ронан Ле Коадік, вважає себе лібералом, що поєднує в своїх позиціях ліберальні та комунітаристські погляди [4].

Чарльз Тейлор народився 5 листопада 1931 року в Монреалі (Квебек, Канада). Виріс у родині двох мов і культур: його батько був англomовним протестантом, а мати — франкомовною католичкою. Освіту здобув на історичному факультеті університету Макгілла (McGill University, 1952) в Монреалі і Балліола коледжі (Balliol College) Оксфордського університету, де в 1955 році він отримав звання бакалавра відразу за трьома напрямками: політології, філософії та економіки. У 1961 році він захистив дисертацію на здобуття докторського ступеня. Після чого став викладати в різних університетах Північної Америки і Європи, переважно в Макгіллі і Оксфорді. Написав безліч праць з різних дослідницьких напрямів і сфер, а також есе та дослідження, що стосуються питань свободи, демократії, націоналізму, прав людини, філософської антропології, міжкультурного порозуміння, теорії моралі, філософії мови і свідомості, епістемології та мультикультуралізму [5].

У межах соціологічної дискурсу мультикультуралізму Чарльз Тейлор виокремлює такі основні категорії, як «автономія» та «визнання», які в добу модерну стали «фундаментальними людськими потребами». Суспільство ж розглядає не як сукупність індивідів, подібно до класичної ліберальної концепції, а як множину окремих культурних сегментів, що належать меншості або більшості.

Під політикою визнання дослідник розуміє не тільки «офіційне визнання існування тієї чи іншої меншості в рамках держави, але й визнання прав цієї меншості, яке сприяє справедливому та рівноправному включенню її в соціальне, культурне та політичне життя країни, тобто повноцінне громадянство». На його думку, «потреба у визнанні життєво необхідна, оскільки являє собою один з аспектів розвитку сучасного суб'єкта, що включає в себе не тільки вимоги рівності, але й гарантію самовираження». Лише «взаємоповага груп суб'єктів надає основу їх моральним вимогам

взаємного визнання прав один одного на культурну самобутність». Іншими словами, «вимога рівності передує їй є основою для забезпечення права на свободу культурного самовираження» [6, с. 27].

У своєму відомому есе «Політика визнання», здійснюючи спробу реконструкції європейської суб'єктності, вчений пропонує нове трактування суб'єкта та міжсуб'єктних відносин. При цьому «він виходить з уяви про основи справедливого устрою сучасного суспільства, що підтримують й багато інших авторів», яке повинно «забезпечувати нормальне існування тих моральних і психологічних процесів, через які людина набуває впевненості у своїх силах, самоповаги та відчуття власної цінності й соціальної необхідності» [6, с. 29–30].

«Політика визнання» Чарльза Тейлора охоплює насамперед ті аспекти людської культури, які, на його думку, не піддаються ні політичному, ні будь-якому іншому регулюванню. Якщо з культурною специфікою меншостей нічого не можна зробити, за нею потрібно визнати право на існування. Тут, як ми бачимо, підхід Ч. Тейлора співпадає з позицією відомого американського дослідника Д. Белла. Останній виходить з того, що «моральні проблеми відносяться переважно до приватної сфери і не можуть проводитися в життя шляхом суспільного примушення»; необхідно «унікати політизації культурних та символічних розбіжностей, оскільки вони за своєю природою не можуть бути вирішені і можуть стати причиною конфлікту» [7, с. 114]. Але на цьому схожість поглядів вищезазначених дослідників закінчується. Ч. Тейлор, аргументуючи необхідність «політики визнання», йде у своїх роздумах далі: «Я не живу у відповідності з вимогами зовнішнього порядку. Я не можу знайти модель для свого життя ззовні. Я можу знайти її тільки у собі» [6, с. 30].

Окремо вчений виділяє «ідентичність», яку вважає можливою лише в результаті визнання іншими «автентичності та оригінальності» особистості. Відповідно до ідеї просвітників про те, що ми формуємось у процесі визнання іншими, Ч. Тейлор стверджує, що основними умовами захищеності та свободи індивіда є плюралізм форм життя [6, с. 64]. У традиції західного лібералізму було проголошено, що «відмова у визнанні у наші дні дорівнюється до заподіяння шкоди», а головною вимогою виступало розуміння стосовно різних форм вираження ідентичності, за допомогою яких люди борються за визнання.

Отже, мультикультуралізм у Ч. Тейлора постає формою самоствердження, не тільки боротьбою індивідів за визнання, але й вимогою визнання оригінальності, самобутності та рівнозначності в ідентичності груп. Оскільки усі люди мають однаковий потенціал для формування та визначення ідентичності як індивідів, так і культур, необхідно, щоб однакова повага висловлювалась до всіх індивідів та культур. А право індивіда на самовизначення повинно включати в себе право на вибір культурної, релігійної та мовної традицій [6, с. 42]. Існує лише «моя», «індивідуальна», «автентична» та «оригінальна» уява про добро та зло, яка повинна бути прийнята усіма як природня та невідчужувана. Звідси «визнання індивідуальних і групових думок» стає вище «універсалізму загальних правил».

Як зазначає канадський дослідник, ліберальні суспільства потребують загальної культурної ідентичності та соціальної стабільності. Проте вони опиняються в скрутному становищі, коли ця ідентичність та стабільність порушуються «вторгненням» певних чужих етнокультурних елементів, наприклад, у результаті міграції. І стандартною реакцією на дану ситуацію стають практики виключення, які покликані «захистити» стабільне та культурно гомогенне суспільство від загрози розпаду. «Що підштовхує до виключення? Відповідь можна сформулювати наступним чином: включеною, інклюзивною демократією робить та обставина, що вона є владою всього народу. Виключення — це побічний продукт, а саме побічний продукт потреби самоуправних суспільств у високій згуртованості. Демократичним державам потрібно щось на зразок спільної ідентичності» [8].

У реальності практики виключення досить різноманітні: від етнічної чистки до демократичних практик асиміляції мігрантів або їх розгляду як робітників (гастарбайтерів), що тимчасово перебувають на даній території. Проте всі вони, на думку дослідника, так чи інакше повинні розумітися сьогодні як ненормальне, хворобливе явище, що вимагає для свого викоренення певних «ліків».

Але що варто вважати нормою і як сучасним суспільствам наблизитися до неї? На це питання канадський вчений не дає повної відповіді, констатує лише, що в умовах культурного різноманіття єдина політична ідентичність перестає бути цілісною, монолітною (як це було в традиційних державах-націях) та стає фрагментарною. Так, відмічаючи, що «об'єм і ріст міграції народів робить практично всі суспільства світу у більшій мірі мультикультурними, Ч. Тейлор підкреслює й іншу особливість: «деякі групи іммігрантів все ще в морально-культурному і навіть у політичному відношенні функціонують у якості «діаспори» країни свого походження», вважаючи, до речі, що це явище нормальне. «Все більш прийнятною стає уявлення, що ти, наприклад, корінний канадець, — що зовсім не відміння твоєї прив'язаності до культурно-політичної плоти певної країни» [8]. «У результаті, — пише Ч. Тейлор, — ми поступово просуваємося до ідеї, яку я вважаю ключовою для креативного рішення проблеми виключення: розподіл сфер ідентичності або причетності до певного спільного простору ідентичності, ціле як сукупність частин. Політичні ідентичності людей, змушених або бажаних жити разом, повинні бути продумані самими цими людьми, обговорені та креативно, з обов'язковими компромісами, підігнані один до одного (в основі будь-якого співіснування лежить відома суміш необхідного та свідомого вибору). Крім того, подібні рішення ніколи не повинні прийматися навічно. Вони обов'язково будуть або прийматися знову, або скасовуватися, або частково переглядатися майбутніми поколіннями». Отже, рішення, яке пропонує канадський вчений, це не конфронтація з мігрантами та їх насильницька асиміляція, а розумний компроміс, що веде до спільної вигоди (як самих мігрантів, так і приймаючого суспільства). В основі цього компромісу лежить передбачувана здатність обох сторін до розумного діалогу на основі певних спільних цінностей (під якими розуміється демократія і права людини) [8].

Чарльз Тейлор, розглядаючи культури як змістовний горизонт для більшості людей з різними характерами та темпераментами, стверджує, що у такому випадку кожна культура, яка вміщує в себе щось, що заслуговує на повагу, навіть при наявності у ній елементів, які викликають негативне ставлення, гідна визнання [6, с. 72].

Отже, релятивістський підхід канадського вченого має на меті визнання рівності етнічних культур, поважливе ставлення до них усіх. На думку канадського дослідника, це дозволить створити підґрунтя для діалогу культур, знизити рівень напруженості у відносинах між цивілізаціями, буде нівелювати їх протиріччя та сприяти формуванню єдиної демократичної культури зі спільними цінностями, тобто універсалізації людської суті.

Подібні глобальні установки Чарльз Тейлор екстраполює на етнокультурну політику багатонаціональних держав, у рамках яких співіснують різні етнорасові групи зі своїми специфічними культурами. На цьому рівні «політика визнання», яка має певну доцільність на глобальному рівні, переходить у практику мультикультуралізму, яка в країнах Заходу розвиває їх традиційну культурну ідентичність.

Слід зазначити, що зміст концепції компромісного мультикультуралізму Ч. Тейлора полягає у тому, що визнання, а також збереження культурних традицій меншостей не гарантується ліберальним принципом автономії особистості, навіть якщо в основу покладене право індивіда на культурну самобутність. Тому потрібно виходити з презумпції їх права на ведення особливого способу життя. Необхідно також відмовитись від розуміння справедливості та рівності громадян перед законом.

Надання етнокультурним меншостям певних прав, у концепції Ч. Тейлора, повинно не виключати, а передбачати сумніви у здатності діючих ліберальних демократій, реальних державних інститутів та застосованих ними практик бути нейтральними по відношенню до культурних розбіжностей, не обмежувати права підпорядкованих груп [9, с. 134].

Стосовно європейського мультикультуралізму Ч. Тейлор вважає, що «інтегрувати нових прибулих та боротися з дискримінацією можна лише в тому випадку, якщо суспільство приймаючої сторони впевнено, що приток іммігрантів — це благо, якщо населення вітає більше культурне різноманіття, оскільки вважає, що воно сприяє більш динамічному розвитку та розкриттю творчого потенціалу». Таким чином, за Тейлором, виникає те, що може бути названо «ідеологією мультикультуралізму», «уявлення про те, що наше суспільство здатне вітати та інтегрувати розбіжності». У якості приклада вчений наводить Канаду, де такого роду ідеологія дуже сильна [10].

Отже, підсумовуючи вищенаведене, можна зробити висновок про те, що компромісний мультикультуралізм канадського соціального теоретика Чарльза Тейлора базується насамперед на визнанні. Дослідник поєднав поняття «визнання» з поняттям «мультикультуралізм» на тій підставі, що визнання самобутніх культурних особливостей різних людей можливо лише в суспільствах, які культивують полікультурні цінності. Він вважає «визнання» новою людською потребою і допускає, що всі члени сучасних

суспільств очікують визнання. Є дві форми визнання: загальний вияв демократичної форми «рівноправ'я» та конкретний вияв цінності самотутніх особливостей людей, які ідентифікують себе з певними соціальними групами. Визнання самотутніх культурних особливостей — це рушійна сила розвитку мультикультуралізму як на рівні окремих людей, так і на рівні цілого суспільства.

Короткий огляд концепції компромісного мультикультуралізму наводить на роздуми, а чи має право на існування дана концепція, якщо вона не претендує на вирішення і не вирішує всіх проблем мультикультуралізму в сучасних суспільствах? Чи є дана концепція актуальною для сучасних суспільств та для сучасної соціологічної теорії? Думаю, що так. Адже, з одного боку, як вже було зазначено вище, на початку ХХІ століття всі країни світу стають, насамперед з демографічної точки зору, мультикультурними. Як приклад тут можна навести факт численних потоків мігрантів з Азії до європейських країн. Останні бажають вони цього чи ні, дбаючи про мирне співіснування у своїх державах, змушені обирати мультикультурні стратегії співжиття та спілкування. З іншого боку, концепція Чарльза Тейлора, як і будь-яка інша, має як свої переваги, так і певні недоліки. Проте сучасна соціологічна теорія може розвиватися лише в дискусії напрямів і концепцій. І дана стаття, яка є лише однією із серії статей про сучасні соціологічні концепції мультикультуралізму, повинна стати введенням українського читача в одну із таких дискусій. Її завданням було не показати найкращу чи найправильнішу концепцію мультикультуралізму, а представити на розгляд один з чисельних варіантів вирішення проблем мультикультуралізму на сучасному етапі, у тому числі й для українського суспільства.

Список використаної літератури

1. Тойнби А. Дж. Постигание истории : сборник / А. Тойнби ; пер. с англ. Е. Д. Жаркова. — М. : Рольф, 2001. — 640 с.
2. Паин Э. А. В России огромный ресурс этнической ненависти / Э. А. Паин // Известия. — 2005. — 12 мая.
3. Тейлор Ч. У розмаїтті мультикультурного контексту — майбутнє України [Електронний ресурс] / Чарльз Тейлор. — Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/socium/charlztaylor-u-rozmayitti-multikulturnogo-kontekstu-maybutnye-ukrayini-.html>.
4. Коадик Р. Ле. Мультикультуралізм [Електронний ресурс] / Роман Ле Коадик. — Режим доступу : <http://ethno-photo.livejournal.com/15997.html>.
5. Тейлор Ч. [Electr. recours]. — Accessmode : http://www.sinergia-lib.ru/index.php?page=Charles_Taylor&view=print
6. Taylor Gh. The Politics of Recognition / Ch. Taylor // Multiculturalism; examining the politics of recognition // Charles Taylor ; ediandintrod by A. Gutmann. — Princeton, N. J.: PrincetonUniversityPress, 1994. — P. 25–73.
7. Белл Д. Мятёж против современности / Д. Белл // Социологические исследования. — 1989. — № 5. — С. 112–124.
8. Teilor Ch. Demokraticeskoe isckliuchenie (i «lekarstvo» ot nego?) [Electr. recours] / Ch. Taylor // Russkiiarkhipelag — Access mode: http://www.arkhipelag.ru?geoculture/new_ident/multiculture/exclusion.
9. Следзевский И. В. Формирование этнокультурного образования в Москве, модернизация столичного образования и вызовы современного мультикультуралізма / И. В. Следзев-

ский // Этнические процессы в столичном мегаполисе. — М. : Ин-т Африки РАН, 2008. — С. 80–183.

10. Выступление канадского философа Ч. Тейлора на Мировом политическом форуме в Ярославле (10 сентября 2010 г.) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://2010.gpf-yaroslavl.ru/viewpoint/CHarl-z-Tejlor-Zaschischaya-mul-tikul-turalizm>.

Стаття надійшла до редакції 10.09.2015

Ляпина Л. А.

факультет социологии

Черноморский государственный университет имени Петра Могилы
ул. 68 Десантников, кв. 10, г. Николаев, 54003, Украина

МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛИЗМ КАК ПРИЗНАНИЕ: СОЦИОЛОГИЧЕСКАЯ КОНЦЕПЦИЯ ЧАРЛЬЗА ТЕЙЛОРА

Резюме

В статье анализируется концепция компромиссного мультикультурализма канадского социального теоретика Чарльза Тейлора. Данная концепция базируется на признании. Исследователь объединяет понятие «признание» с понятием «мультикультурализм» на том основании, что признание самобытных культурных особенностей разных людей возможно лишь в обществах, которые культивируют поликультурные ценности. Он считает «признание» новой человеческой потребностью и допускает, что все члены современных обществ ждут признания. В статье раскрываются особенности понимания компромиссного мультикультурализма также сквозь призму идей автономии, идентичности и культуры, которые стали фундаментальными потребностями демократического общества.

Ключевые слова: мультикультурализм, культура, автономия, признание, политика признания, идентичность.

Liapina L. A.

Faculty of Sociology,

Chornomorsky Peter Mogyla State University,
68 Dessantnykiv str., apt. 10, Mykolaiv, 54003, Ukraine

MULTICULTURALISM AS RECOGNITION: THE SOCIOLOGICAL CONCEPT OF CHARLES TAYLOR

Summary

The article analyzes the concept of multiculturalism compromise Canadian social theorist Charles Taylor. This concept is based on the recognition. The researcher combines the concept of «recognition» with the term «multiculturalism» as the recognition of distinctive cultural characteristics of different people is possible only in societies that cultivate multicultural values. The article describes the features of the understanding of multiculturalism as a compromise in the light of the ideas of autonomy, identity and culture, which are the fundamental needs of a democratic society.

Key words: multiculturalism, culture, autonomy, recognition, recognition policy, identity.